

Голові разової спеціалізованої
вчені ради
ДФ 18.092.001 у
Бердянському державному
педагогічному університеті
доктору філологічних наук,
професору
Харлан Ользі Дмитрівні

Відгук

офіційного опонента **Гальчук Оксани Василівни**, доктора філологічних наук, доцента, професора кафедри світової літератури Київського університету імені Бориса Грінченка на дисертаційну роботу **Мітракової Оксани Олегівни «Інтерпретація образу Орфея в європейській прозі ХХ століття»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки

1. Актуальність теми дослідження.

Інтерес письменників і науковців до міфу про Орфея як одного з найвідоміших античних міфів із часом не зменшується, а навпаки – завдяки закладеному в ньому інтерпретаційному потенціалу актуалізується в різні історико-літературні доби. Дослідження авторських презентацій його мотивів і образів у літературі ХХ ст. уможливлює висвітлення теоретичних аспектів, пов'язаних з осмисленням різних модусів міфологізації, оприявленіх у творах світової літератури; сприяє поглибленню вивчення історико-літературних питань щодо формування національних варіантів запозичення античності; забезпечує системний аналіз ідіостилів письменників, у художній картині світу яких важливу роль відіграє міфологічний фактор. Тому тема дисертаційної роботи Мітракової Оксани Олегівни «Інтерпретація образу Орфея в європейській прозі ХХ століття» набуває важливості і є актуальною. Це підтверджується її теоретичним, методологічним та емпіричним наповненням, а також апробацією на вітчизняних і зарубіжних наукових заходах та в періодичних наукових виданнях.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки й результати, які представлено в дисертації Мітракової О.О., слід оцінити як теоретично, методично й емпірично обґрунтовані й достовірні. Вони базуються на використанні таких підходів і методів дослідження, як загальнонаукові емпірико-теоретичні методи, системно-функціональний підхід до вивчення літературних явищ, компаративний, культурно-історичний, порівняльно-історичний, генетичний,

міфологічний, описовий методи, а також метод аналізу критичної літератури за темою наукової праці.

У Вступі та Анотації здобувачка формулює мету і завдання дисертації, визначає її основні положення. Окреслені завдання відповідають задумові системного дослідження побутування міфології Орфея в художніх текстах різних національних літератур. Щоправда, завдання сформульовані як «дослідити інтерпретацію орфейчного образу в європейській прозі ХХ століття» і «простежити трансформацію орфейчного мотиву в досліджуваних текстах» певною мірою дублюють одне одного, адже обрані для аналізу тексти так само належать до ХХ ст., а трансформація є однією зі стратегій тлумачення інтертексту. Хотілося б переконливіше почути і про актуальність, оскільки здобувачка наголошує лише на недостатньому науковому висвітленню орфічних мотивів саме в типологічному порівнянні творів таких авторів, як І. Давидков, Т. Манн, Г. Е. Носсак, Г. Пагутяк, Дж. Фаулз.

Імпонує авторське пояснення вибору об'єктів дослідження – «Видіння Орфея» Г. Пагутяк, «Орфей і...» Г. Носсака, «Смерть у Венеції» Т. Манна, «Човен Харона» І. Давидкова, «Маг» Дж. Фаулза – основними чинниками якого стали репрезентативність художнього моделювання образу Орфея; хронологічна співвіднесеність; жанрово-стильова модальності; геокультурна варіативність; наукова перспективність. Як і те, що, аналізуючи ці тексти, дисерантка здійснює спробу простежити видозміни традиційної міфологічної структури, зумовлені авторськими та національними літературними особливостями тлумачення античного інтертексту.

Кожному із визначених завдань задля досягнення магістральної мети – порівняння трансформації міфу про Орфея в прозі різнонаціональних літератур на рівні типології і поетики мотивного комплексу – Оксана Олегівна присвятила окремий розділ. Тож структура роботи чітко вмотивована і логічна, ілюструє авторські успішні спроби розв'язати питання з теорії літератури, і історико-літературного характеру і порівняльного літературознавства. У першому розділі – «Історія розвитку міфокритики» – розглянуто теорію питання, схарактеризовано міф про Орфея як об'єкт літературознавчої, зокрема міфокритичної, інтерпретації. Здобувачка розглянула визначення міфу в історичній перспективі, наголосила на чинниках, які зумовлювали зростання наукової і письменницької зацікавленості міфологічними сюжетами і мотивами, зокрема античного походження. Окрему увагу дисерантка приділила літературознавчій рецепції міфології Орфея у творах письменників різних епох і різних літератур.

У другому розділі – «Міф про Орфея: історія розвитку та побутування в художній літературі» – досліджено потрактування орфейчного образу в українській і європейській прозі ХХ ст. Варто відзначити, що авторка дисертації демонструє вміле застосування різних наукових методик в інтерпретації текстів із міфологічним складником і залучає широкий критичний контекст праць зарубіжних та українських учених.

У третьому розділі – «Образ Орфея в різнонаціональних літературах: типологія і поетика» – виявлено типологічні збіги орфеїчного образу та особливості його переосмислення у творах «Видіння Орфея» Г. Пагутяк, «Орфей і...» Г. Носсака, «Смерть у Венеції» Т. Манна, «Човен Харона» І. Давидкова, «Маг» Дж. Фаулза. Вдалою дослідницькою західкою вважаю типологію модифікацій міфу про Орфея. Дисертантка окреслила перспективу аналізу орфеїчного міфу крізь призму естетикологічної й екзистенційної проблематики та із застосуванням оптики «Еросу» і «Танатосу». Це уможливило дослідження творів Г. Пагутяк, Г. Носсака, Т. Манна, І. Давидкова і Дж. Фаулза як текстів, автори яких запропонували синтез кількох інтерпретацій мотиву Орфея, зумовлених комплексом чинників, питомих для літератури ХХ ст.

Здобувачка опрацювала значний за обсягом літературно-критичний матеріал. Про це свідчить репрезентативний список використаної літератури з 322 праць українських і зарубіжних науковців, присвячених питанням, які безпосередньо чи опосередковано стосуються теми дисертації. Критично осмисливши здобутки попередників, О.О.Мітракова вибудувала власну концепцію дослідження і була переконливою у її обґрунтуванні.

3. Наукова новизна одержаних результатів.

У рецензованій праці вперше здійснено комплексний порівняльний аналіз інтерпретації образу Орфея у творах української, болгарської, англійської, німецької літератур, зокрема в текстах Г. Пагутяк «Видіння Орфея», Г. Носсака «Орфей і...», Т. Манна «Смерть у Венеції», І. Давидкова «Човен Харона», Дж. Фаулза «Маг»; виявлено спільні й відмінні риси в інтерпретації античного міфу у творчості письменників, які належать до різних національних та історико-літературних епох; розкрито взаємозв'язок між образом Орфея та іншими античними образами й сюжетами (Пігмаліон, Еврідіка, Нарцис, Аїд), які тлумачаться авторськими репрезентаціями традиційного міфосюжету.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Отримані результати дисертаційної роботи висвітлено в 13 одноосібних наукових публікаціях, із них 3 статті в наукових фахових виданнях України, 1 стаття в періодичному науковому виданні іншої держави, яка входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, 9 публікацій – у збірниках апробаційного характеру. Участь і виступи на 19 наукових конференціях міжнародного і всеукраїнського рівня засвідчують високий ступінь апробації основних положень дисертаційної праці. Слід зауважити, що в публікаціях вичерпно відображені результати проведеного дослідження.

5. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані О. О. Мітраковою висновки й узагальнення можуть бути використані при читанні лекцій із порівняльного літературознавства,

підготовці спецкурсів, написанні посібників і підручників з історії української та зарубіжної літератур ХХ ст. для студентів закладів вищої освіти гуманітарного профілю.

6. Зауваження та дискусійні положення до дисертації

У цілому варто відзначити високий науковий рівень проведеного Оксаною Олегівною Мітраковою дослідження, обґрунтованість отриманих нею результатів. Проте дозвольте озвучити і певні дискусійні моменти та висловити зауваження.

1. У визначенні теоретичного значення дисертаційної праці авторка наголошує, що у його результаті уможливиться «поглиблene вивчення процесів реміфологізації в національних літературах» (с. 21). Виникає питання, чи, аналізуючи обрані в ролі об'єктів тексти, можна вести мову лише про реміфологізацію. І як бути з іншими модусами оприявлення міфу, які виокремлюють у своїх працях науковці, зокрема Я. Поліщук. Відомо, що крім реміфологізації, це міфологізація деміфологізація, авторський міф. Тож чи можна твори Г. Пагутяк, Дж. Фаулза, Т. Манна, Г.Е. Носсака, І. Давидкова співвідносити з іншими модусами і чому.

2. Теоретико-методологічний розділ дисертації тільки б виграв, якби, по-перше, чіткіше був прописаний понятійно-категоріальний апарат дослідження: міфopoетична парадигма (простий чи складений тип ядра, гетерогенна чи гомогенна міфopoетична атмосфера твору, модуси виявлення), міфоцентричний твір, міфopoетичний мотив чи сюжет, міфологема, міфема. Щоправда, в Анотації дисертації авторка виокремлює міфологему як «найменший складник міфу», але вже на с. 35 говорить про міфему як «найменший структурний складник» (із чим не можна не погодитись), але далі, на с. 63, знову про міфологему з аналогічним визначенням. По-друге, у розділі основна увага приділяється дискурсу визначення міфу. Тут варто було йти за хронологічним принципом, щоб О. Лосєв і Є. Мелетинський не випереджували Ф. Шеллінга, а після М. Еліаде знову не повернутись до О. Афанасьєва і Ф. Ніцше (с. 27–30). По-третє, говорячи про літературознавчу концепцію міфу про Орфея, здобувачка в основному веде мову про її українську наукову рецепцію. Вважаю, що, згідно з метою дослідження системно дослідити інтерпретацію орфейчного мотиву, варто було б окреслити і його літературно-критичне осмислення в німецькому, англійському і болгарському письменствах. І саме в цьому розділі, а не, скажімо, у другому, де розгортається історія побутування міфу про Орфея в різних національних літературах, у яку «вклинюються» фрагменти болгарського літературознавчого дискурсу (с. 69).

3. Зауважу, що застосування хронологічного принципу так само надало б більшої стрункості змістові 2 розділу. Розглядаючи функціонування образу Орфея в різних епохах і літературах, дослідниця особливу увагу приділяє Р. М. Рільке (с. 79–88), після аналізу поеми Чеслова Мілоша 2002 року повертається до І. Франка, Лесі Українки та української поезії зрілого модернізму. Щоб уникнути певної реферативності окремих фрагментів

розділу, можливо, варто було б більш чітко виокремивши тенденції кожного з історико-літературних періодів (зауважу, що це зроблено у висновках до розділу), але зосередитись саме на ХХ ст. У зв'язку з цим постає питання: чи можна говорити про «хронологічну співвіднесеність» (с. 20) як критерій, за яким, за визначенням здобувачки, відібрані тексти для дослідження, і всіх їх сприймати репрезентантами усієї «літератури ХХ ст.», а не диференціювати відповідно до етапів розвитку художньо-естетичної думки століття – раннього модернізму, зрілого модернізму і постмодерну, ілюстрацією кожного з яких можуть бути проаналізовані тексти. Тож вважаю, що висвітлення такого аспекту, як зумовленість специфіки тлумачення і трансформації міфу про Орфея Дж. Фаулзом, Т. Манном, Г. Е. Носсаком, І. Давидковим, Г. Пагутяком ідеями різних художньо-естетичних систем, до яких належать їхні твори, увиразнило б висновки проведеного дослідження.

4. Хотілося б почути думку дослідниці щодо жанрової специфіки аналізованих творів і нової міфології Орфея. Свого часу В. Стенфорд наголошував на літературному жанрі як одному з факторів, який може впливати на зміни і адаптації міфологічної фігури (структурі), виокремлюючи, окрім цього чинники, ще й такі: вплив традиції, проблеми перекладу, тенденції до історичної асиміляції, відмінності в моральних стандартах, потреба у виборі жанру і особиста реакція кожного автора на особистість міфічної фігури. Діахронічний звід побутування міфу про Орфея дає можливість з'ясувати, в ліриці Орфей постає переважно поетом і коханцем, у трактатах акцентовано на його поетичному таланті упокорювати природу. Тобто образ Орфея був аллегорією цивілізаційної сили красномовства, мистецтва загалом. У драмах, де розроблявся мотив подорожі в потойбіччя, «взаємини» зі смертю, зазвичай увага приділялась питанням екзистенційного характеру. Тож якою є специфіка прозових інтерпретацій міфу про Орфея і яке співвідношення нового і традиційного уможливлює саме епічне прочитання цієї традиційної міфологічної структури.

5. Зміст ґрунтовного й цікавого третього розділу структурують 4 параграфи (зауважу, що в Анотації варто дати повні назви усіх цих підрозділів), у кожному з яких здобувачка репрезентує поліаспектність і значний інтерпретаційний потенціал міфу про Орфея. Заслуговують на схвалення запропоновані авторкою паралелі «Орфей – Пігмаліон», «Орфей – Еврідіка», «Орфей – Нарцис», «Орфей – Аїд». Адже в такому тлумаченні орфейчний міф перетворюється на універсальну з погляду комплексу проблематики літератури ХХ століття міфологічну структуру. Водночас актуальним залишається питання кореляції аналізованих паралелей з національними традиціями прочитання античності. У цьому сенсі в параграфі 3.1, присвяченому проблемі митець і його доля, звернення до «Пігмаліона» Ж.-Ж.Руссо з ідеєю вищості природи над мистецтвом, була б доречним за умови французького контексту. Тоді як аналізуючи «Смерть у Венеції» Т. Манна варто було б ширше розглянути німецьку традицію інтерпретації античності. І, скажімо, окрім «Фауста» Гете, згадати і про його вірш «Ганімед». Його тема – природа мистецького натхнення, де автор у картині польоту піднятого Зевсом

у небеса Ганімеда символічно відтворює екстаз, споріднений із мистецьким відкриттям нового. Тож можливою видається і паралель «Орфей – Ганімед» у контексті «митець і його доля».

У параграфі 3.2. здобувачка запропонувала оригінальне прочитання «заміщення» Еврідіки Персефоною в новелі-притчі Г. Е. Носсака «Орфей і...». Саме в зіставленні її з проблематикою новели «Смерть у Венеції» Т. Манна, вважаю, і увиразнюються зміна в інтерпретаційній парадигмі образу Орфея в межах однієї літератури, але у Т. Манна – це художня рефлексія до початку Першої світової війни, а в Г. Е. Носсака – після Другої. Можливо, у Г. Е. Носсака має зміщення з питомої для Т. Манна теми «хворого митця, який не може творити здорове мистецтво», на митця, який проживає ситуацію коли «після Освенціуму немає літератури». А отже, його Орфей – це алегорія митця, який подивившись в обличчя смерті, вже не може писати про життя.

У параграфі 3.3. «Орфей і Нарцис: творець і автор» основним об'єктом студіювання став «Маг» Дж. Фаулза. Можливо, «присутність» «Видіння Орфея» Галини Пагутяк була б більш відчутною в зіставленні з класичним у нашій літературі розмислом над концептом Нарциса – твором Г. Сковороди «Наркіс. Розмова про те: пізнай себе». Та це, радше, із побажань. Принаймні бачу це як один із векторів подальшої наукової праці молодої ученої, яка продемонструвала тонке відчуття тексту, вміння закцентувати на ще не дослідженному попередниками, визначити ті моменти, які відповідають власній концепції дослідження. І це є переконливим свідченням самостійності й оригінальності рецензованої праці.

Дисертація читається легко, науковий стиль виважений. Стилістичніogrіхи і кальки, які трапляються в тексті («елементи <...> міфу зустрічаємо в мистецтві» (с. 26), «зростає <...> інтерес інтерпретації міфу» (с. 26), «стихія чудовості» (с. 27) замість «стихії чудесного», «намагання <...> присутні в міфі» (с. 68), «терпить численні лиха (с. 71), «набутки античності» (с. 76), «злодії» (с. 96) замість лиходії, «подібно Орфею» (с. 103), «звірі <...> грали повчальну, алгоричну роль» (с. 77), «бере початок» (с. 105) замість розпочинається, сторониться від жінок (с. 108), «Пігмаліонівська личина захована від вуаллю турботи» (с. 113), «Орфей <...> згадується самостійно» (с. 118), «фатальному поворотові в історії завдячує історія про Орфея» (с. 118), «опис Алісон від Ніколаса Ерфе говорить про <...> почуття» (с. 121), «Одісія» (123), «світогляд прагматизму Ч. С. Пірса описує людську діяльність» (с. 126), «подібно Нарциса» (с. 131), «з іншого боку» (с. 139)), як і окремі пунктуаційні помилки (с. 45, с. 72, с. 88, с. 105), можна легко усунути.

Потрібно звернути увагу на такий момент: у двічі повтореному «на думку М. Грабара-Пассека» (с. 47, с. 54) дослідниця античності Марія Грабар-Пассек перетворилася на чоловіка. Не можу погодитись із авторством «Четвертої еклоги» (с. 100). Це Верглій, а не Микола Зеров. Київський неокласик здійснив переклад еклоги, як і «Орфея і Евридіки», який у дисертації названий переспівом. Та ці недогляди непринципові і не впливають на позитивне враження від наукової праці.

З аналізу тексту дисертації офіційним опонентом вбачається дотримання здобувачем **вимог академічної добродетелі** в повному обсязі.

7. Загальна оцінка дисертації

Дисертацію в цілому оцінюю позитивно. Зауваження, що висловлені вище, мають дискусійний характер і в жодному разі не применим до наукової новизни, теоретичної та практичної значущості дисертаційної роботи, що рецензується.

Дисертація «Інтерпретація образу Орфея в європейській прозі ХХ століття» є завершеною науковою працею, в якій її авторкою, Мітраковою Оксаною Олегівною, отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має значення для українського літературознавства і компаратористики зокрема.

Дисертаційна робота «Інтерпретація образу Орфея в європейській прозі ХХ століття» відповідає порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 р. (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зі змінами), а її автор Мітракова Оксана Олегівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальністю 035 Філологія галузь знань 03 Гуманітарні науки.

Доктор філологічних наук,
доцент, професор кафедри світової літератури
Київського університету імені Бориса Грінченка

Гальчук О.В.

Гальчук отримав
26.09.2021 р.
голова спеціалізованої вченої
ради № 18.092.001
доктор філологіческих наук, професор
Харлан О.Д.